

УДК: 378.22.015.31 : 615.851

**МЕТА Й ЗАВДАННЯ ЕСТЕТОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ
ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ**

О.А.Федій

Анотація. У статті розглядаються теоретико-методологічні засади естетотерапії як самостійної особистісно орієнтованої педагогічної технології створення психологічно комфортного, творчого освітнього середовища.

Ключові слова: естетотерапевтична освіта, людиноцентризований тип навчання, психологічний комфорт, творче самовираження суб'єктів навчального процесу.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы эстетотерапии как самостоятельной лично-ориентированной педагогической технологии создания психологически комфортной, творческой образовательной среды.

Ключевые слова: эстетотерапевтическое образование, человекоцентрированный тип обучения, психологический комфорт, творческое самовыражение субъектов учебного процесса.

Summary. The article concerns the theoretical and methodological aspects of aesthetotherapy as of the independent personality-oriented pedagogical technology of creation such environment, which would be psychologically comfortable for the creativity and education.

Постановка проблеми. Сучасний теоретико-психологічний аналіз засад особистісно-креативного підходу в освіті виявляє низку деструктивних чинників, зокрема внутрішньо-особистісні конфлікти різноманітного походження та психічні захисти, які ускладнюють реалізацію креативного потенціалу індивідуальності, знижують продуктивність засвоєння учнями навчального матеріалу. Проведене нами дослідження стану розробленості проблеми подолання негативної дії асоціального, екологічно-деструктивного та бездуховного інформаційного поля на дитячу особистість, рівня соціального попиту на розвиток креативного потенціалу сучасного носія та примножувача культурно-історичних цінностей суспільства дозволило виділити дві системи суперечностей у сьогочасному педагогічному процесі. До таких суперечностей слід віднести: *по-перше*, недостатню науково-педагогічну розробленість особистісно-креативних підходів до формування й самореалізації індивідуальності в освітньому просторі – та сучасний стан надзвичайної потреби суспільства у психічно здорових, духовно розвинених, творчих фахівцях з різних галузей, незалежно від наявності естетично-художнього компонента у змісті професійної діяльності; *по-друге*, дисгармонізацію, емоційно-духовне й естетичне збіднення нинішнього соціально-економічного життя – та величезний естетотерапевтичний потенціал традиційних засобів педагогічної дії (ігрових, казкових, мистецьких, природознавчих тощо).

Відповідно до цих двох систем суперечностей виділяємо елементи педагогічного процесу, що здатні значною мірою вирішити названі вузлові проблемні моменти: по-перше, особистісно орієнтовану гуманістичну парадигму освіти як таку, що несе в собі ідею абсолютної самоцінності людської особистості; по-друге – естетотерапевтичну змістову складову процесу підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності. Слід зауважити, що ці системні елементи мають тісний взаємозв'язок, оскільки обидва визнають учня головною цінністю навчання і виховання, а роль викладача при цьому полягає у спрямуванні освітнього процесу на гармонійне, естетично-комфортне входження учня у світ цінностей, без примусу зовні, через ідентифікацію власної особи із загальнолюдськими цінностями та її творче самовизначення в освітньому та життєвому просторі.

Відтак нині стає актуальною необхідність інтеграції особистісно орієнтованого та естетотерапевтичного підходів до сучасної організації ефективного освітнього середовища (у якому в психологічно комфортних умовах відбуватиметься формування і розвиток творчої особистості дитини і дорослого) та впровадження естетотерапевтичного організаційно-змістового компонента в теорію та практику професійної підготовки педагога.

Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних засад естетотерапевтичної освіти вчителя у її зв'язку з провідними гуманістичними ідеями особистісно орієнтованої педагогіки та визначення основних положень естетотерапії як сучасної системи гуманістично спрямованих, «людинозберігаючих» складових психолого-педагогічної дії.

Аналіз наукових досліджень з даного питання. Витоки ідей особистісно орієнтованої педагогіки знаходимо в творах класиків педагогіки: Ш.Амонашвілі, К.Вентцеля, Я.Коменського, А.Макаренка, Й.Песталотці, Ж.-Ж.Руссо, В.Сухомлинського, Л.Толстого, К.Ушинського, Р.Штайнера, у тих теоріях, які відстоювали гуманістичний, «людиноцентристський» характер навчання та виховання, на протилежність авторитаризму та технократизму. Особистісна зорієнтованість педагогічного процесу передбачає його спрямованість на те, «щоб кожний вихованець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодостатньою особистістю», при цьому ступінь гуманізації цього процесу залежить від того, «наскільки він створює передумови для самореалізації особистості, розкриття її природних задатків, прагнення до свободи, відповідальності, творчості» [2, с.14]. Сучасне філософсько-антропософське розуміння буття людини базується на таких положеннях:

- підсилення ролі антропологічного чинника робить неминучим включення психологічного (також і психотерапевтичного) та естетичного компонентів у процеси теоретичного осмислення буття людини. Психологічний, естетичний та психотерапевтичний аспекти торкаються співвідношення реального та віртуального буття людини, включення емоційних, вольових, усвідомлених та неусвідомлених процесів у контекст самореалізації людського буття, через поведінкову та творчо-проективну діяльність суб'єкта;

- антропософське пізнання, будучи теорією естетично-духовного освоєння людського світу, розглядає сам процес пізнання не тільки як активну розумову діяльність щодо буття, але й активне чуттєве його сприймання;

- художньо-естетичний досвід людини стає одним із найважливіших обґрунтувань людського буття [4, с.6].

Отже, антропоцентристський світоглядний тип філософії особистісно орієнтованої педагогічної освіти стає методологічною основою естетотерапевтичної концепції формування сучасної особистості. Ця теорія нового антропософізму визначається парадигмою гуманістичного погляду на людину та оточуючий її світ як такий, що створює можливість олюднення людини. Необхідність гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, суттю якого є дбайливе ставлення, повага до «Я» кожного вихованця та створення особливого «підтримуючого здорового та турботливого навчального середовища для всіх дітей» на теоретико-методологічному рівні вперше обґрунтував один з лідерів гуманістичної психології та психотерапії – американський учений Карл Роджерс [5, с.21]. Його людиноцентрований тип навчання мав чітку естетотерапевтичну спрямованість, оскільки був покликаний перебудувати традиційну шкільну практику на засадах створення «психологічного клімату довіри між учителем та учнем, забезпечення співробітництва, актуалізації мотиваційних ресурсів навчання, допомоги вчителю та учню в особистісному розвитку» [5, с.7]. Ідея фасилітації в навчанні стає аналогом естетотерапевтичного впливу на особистість учня через довірливе спілкування та створення комфортного «психологічного клімату, у якому будуються людські стосунки» [5, с.253]. К.Роджерс переносить акцент у процесі навчання з викладання на навчання, організовує саме викладання не як транслювання інформації, а як фасилітацію (активізацію, забезпечення та підтримку) процесів осмисленого навчання. Видатний американський психолог-гуманіст у власній педагогічній філософії, що нерозривно пов'язана з особистісним способом буття людини, розробив і обґрунтував три основні установки вчителя-фасилітатора, що створюють потужне естетотерапевтичне поле сучасного гуманістичного педагогічного процесу: «істинність» та «відкритість» учителя власним думкам, переживанням, здатність відкрито висловлювати та транслювати їх у міжособистісне спілкування; «прийняття» та «довіра» як внутрішня впевненість учителя у можливостях та здібностях кожного учня; «емпатійне розуміння» – бачення вчителем внутрішнього світу та поведінки кожного учня з його ... позиції, начебто його очима [5, с.9].

Особистісний підхід, що передбачає послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, до самосвідомого суб'єкта навчально-виховної взаємодії, почав активно розроблятися вітчизняними вченими з початку 80-х років ХХ століття у зв'язку із трактуванням виховання як суб'єкт-суб'єктного процесу. Сучасні вчені називають особистісно орієнтовану педагогіку інноваційною відносно вітчизняної педагогічної системи (І.Дичківська). Серед домінуючих у сучасній теорії та практиці виховання та навчання гуманістичних інноваційних особистісно орієнтованих системних технологій виділяють «Будинок вільної дитини» М.Монтессорі, «Йена-план-школу» П.Петерсена, антропософську школу Р.Штайнера, «Школу успіху і радості» С.Френе, «Школу для життя, через життя» Ж.Декролі, «Школу діалогу культур» В.Біблера, «вільну групову роботу» Р.Кузіне, технології розвивального навчання (Д.Ельконін, В.Давидов) та модульні й локальні інноваційні педагогічні технології (раннє навчання М.Зайцева, Г.Домана, технологію розвитку творчої особистості Г.Альтшуллера, технологію фізичного виховання М.Єфименка тощо [2]). Ідея естетотерапевтичної спрямованості всіх згаданих вище педагогічних інноваційних технологій особистісно орієнтованої педагогіки простежується в самих назвах, наприклад, «Будинок вільної дитини», «Школа успіху і радості», «Школа для життя, через життя» тощо. Характерні ознаки гуманістичної педагогіки так само співзвучні естетотерапевтичному задумові створення оптимальних психологічно комфортних, гармонійних відносин між суб'єктами педагогічного процесу, усунення негативних проявів протидії дитини авторитарності та бездуховності, надання максимальних можливостей індивідуально-творчому прояву та саморозкриттю внутрішніх особистісних резервів. Серед таких, естетотерапевтичних за своєю суттю, ознак особистісно орієнтованої педагогіки виділяють: надання дітям ініціативи в пізнавальній діяльності, створення емоційно стимулюючого навчального середовища, розвиток у дітей саморегуляції і свободи, закорінених у почуття й усвідомлення особистої відповідальності; здійснення навчально-виховного процесу в атмосфері взаємодії, приязні, емоційної співдружності; структурування педагогічного процесу на визнаній педагогом і дітьми солідарній основі; виконання вчителем ролі порадики, консультанта, джерела знань, метою якого є створення для учнів реальних можливостей вибору пізнавальних альтернатив і самореалізації у формі, яка б відповідала рівневі розвитку кожного з них; формування і добір освітніх програм з огляду на максимальні можливості розвитку потенціалу і стимулювання творчих здібностей дітей, обговорення вчителем з учнями проблем пізнавального розвитку, засобів його оцінювання [2, с.15].

Двохаспектність сучасної проблематики педагогічної науки – необхідність збереження гармонійної взаємодії дитини з оточенням, створення умов для психоемоційного виживання дитини постіндустріального суспільства на засадах творчої самореалізації особистості обумовлюють *дві*

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

основні групи завдань естетотерапевтичної освіти педагога: навчання майбутнього вчителя технологіям створення умов психологічного комфорту в освітньо-виховному просторі та науково-педагогічна підготовка фахівця щодо забезпечення творчого самовираження учня в перебігу навчально-виховного процесу. Розглянемо дві групи завдань у вимірах їх сучасної проблематики та стану науково-практичної розробленості.

Перша група завдань пов'язана з визначенням негативних чинників психологічної дії на особистість дитини, з вивченням механізмів дій та проявів негативних психоемоційних станів і пошуком найбільш ефективних засобів створення комфортних умов для учасників педагогічного процесу. Ключовою проблемою у вирішенні питання створення комфортних психолого-педагогічних умов освітнього середовища стає вивчення стану психоемоційної напруги, що її відчують суб'єкти педагогічного процесу, визначення основних деструктивних чинників, які негативно впливають на самопочуття людини, та з'ясування основних характеристик та засобів досягнення емоційно-благополучного, позитивно-оптимістичного стану дитини в перебігу навчально-виховного процесу.

Особливо важливою в контексті агресивно-деструктивного психолого-педагогічного впливу на сучасну особистість, що розвивається, стає проблема загального культурного занепаду, яку вчені пов'язують з деструктивною за своїм характером філософією та естетикою постмодернізму і постпостмодернізму другої половини ХХ століття. Для цієї течії характерне досить примітивне, бездуховне тлумачення людської чуттєвості, яка, за Ж.Ліотаром, має бути спонтанною, розкутою, інстинктивною. «Постмодернізм старанно намагається повернути людство, особливо молодь, до первісного стану» [3, с.182]. На засадах такої чуттєвості відбувається «аніمالізація» людини, що приводить її у стан дикунства. Створюється досить небезпечний для людської свідомості еко-соціально-інформаційний стан: потік негативної інформації, „зливаючись” на сучасну дитину, стає позамежним подразником, викликає перезбудження та зриви в роботі нервової системи дитячого організму. У світлі глобальної проблеми інформаційно-психологічної безпеки суспільства як стану захищеності громадян, окремих груп та соціальних прошарків, а також населення загалом від негативних інформаційно-психологічних впливів, розробляються новітні філософські, соціальні та психолого-педагогічні концепції збереження та розвитку людської духовно-етнічної ментальної сутності. У вирішенні питання гармонізації взаємодії людини із довкіллям та її індивідуально-творчого розвитку на засадах особистісно орієнтованої філософсько-педагогічної парадигми на перший план висувається норма розвитку, еволюція етносу як норми «етнічного потоку», творчий потенціал нації, суспільства всього. Руйнівником цього потенціалу нерідко виступають соціальні віруси. Цей термін запроваджений відомим ученим А.Субетто. Це – певні зразки поведінки, що нав'язуються людині, суспільству, етносу шляхом інформаційного впливу на свідомість. Вони руйнують природну, традиційну для даного суспільства еволюцію [6]. Соціальний вірус як антигуманний та руйнівний для морально-духовних, індивідуально-творчих основ людського «Я» сучасний об'єктивний чинник суспільного розвитку поводить себе щодо соціуму вкрай жорстко, швидко відвоює власні позиції.

За даними дослідження Ю.Дрешер та Т.Ключенко, найбільш складними психотравмуючими ситуаціями, що потребують допомоги, є: розлучення в сім'ї або його загроза, хвороба, утрата родичів, страх, розчарування, тривога, хвилювання, конфлікти з оточенням, особистісні конфлікти. За даними дослідження М.Сократова, показаннями для проведення естетотерапії в умовах освітніх закладів є: проблеми емоційного розвитку, стрес, депресія, зниження емоційного тону, лабільність, імпульсивність емоційних реакцій, емоційна депривація дітей, переживання дитиною емоційного відчуження та відчуття самотності; наявність конфліктних міжособистісних відносин, незадоволеність внутрішньою ситуацією; підвищена тривожність, страхи, фобічні реакції; негативна «Я» – концепція, неадекватна самооцінка, низький ступінь самоприйняття; некоординований тремор різних м'язів (нервовий тик); асиметричні, некоординовані різкі рухи, тремор пальців рук; дисгармонійне, адіалогічне мовлення, у тому числі різноманітні дизартричні порушення; різні види порушення осанки, плоскостопість, змінення тону м'язів різної генези, порушення опорно-рухового апарату. Запропонована М.Сократовим класифікація показань для застосування засобів естетотерапії має лише медико-психологічний контекст і стосується двох основних проблем розвитку сучасної дитини: індивідуально-фізіологічної та соціально-психологічної. На нашу думку, варто вдатися й до філософсько-педагогічної проблематики, висвітлюючи проблеми та наслідки впливу досить поширеної на сьогодні авторитарно-бездуховної практики освіти, що призводить учня до стану соціальної апатичності, агресивності, «обезлюдненості» у відносинах з педагогом та душевного дисбалансу стосовно бачення себе в майбутньому тощо.

Окремим питанням концептуально-методологічного базису естетотерапії у світлі особистісно орієнтованої гуманістичної парадигми стає філософсько-антропологічна проблематика відчуття та розуміння людиною стану індивідуально-психологічного комфорту, котрий часто окреслюється як людське щастя [1]. Комфортне самодостатнє самовідчуття себе в теперішньому часі досягається, за даними психологів, через отримання можливості спілкування з духовно близькими людьми, якими можуть стати батьки, друзі, педагоги тощо. Основна складова комфортного, щасливого самовідчуття людини – відчуття своєї єдності із мікро- та макросоціумом, почуття єдності людського духу.

Психологічно комфортне освітнє середовище спричинює творче самовираження учасників педагогічного процесу. Тому друга група завдань естетотерапевтичної освіти педагога спрямована на вивчення основ творчої діяльності як норми існування будь-якої особистості та психолого-педагогічних засад творчого самовираження, саморозвитку та самореалізації дитини в навчально-виховному процесі. В естетотерапевтичному психолого-педагогічному процесі актуалізації і активізації творчого компонента розвитку особистості принципово важливим моментом є двобічність цього процесу, яка має торкатися обох учасників психолого-педагогічної взаємодії – учителя та учня. Тому ми виділяємо три процесуальних моменти, пов'язаних із творчим самовираженням суб'єктів педагогічного процесу: по-перше, це активізація естетичного поля засобів естетотерапії (через запровадження різних форм і методів арт-технологій) та створення творчо-стимулюючої атмосфери на першому етапі естетотерапевтичного впливу; по-друге, актуалізація та розкриття індивідуально-творчого потенціалу особистості на другому етапі естетотерапії (через запровадження різноманітних видів естетико-художньої діяльності); по-третє, обов'язкова творча активність педагога, який виконує роль ініціатора творчої взаємодії, що виникає як логічний наслідок естетотерапевтичної педагогічної діяльності і є необхідною умовою успішності будь-якої педагогічної технології.

Висновки. Аналіз результатів впровадження естетотерапевтичної складової в освітні рамки психолого-педагогічного поля формування сучасного педагога дає можливість зробити такі висновки: основною метою естетотерапії як змістової складової особистісно орієнтованої педагогічної парадигми є подолання деструктивних психоемоційних станів, що переживають учасники педагогічного процесу; дві основні групи завдань естетотерапії – створення умов психологічного комфорту в освітньо-виховному просторі та науково-педагогічне забезпечення творчого самовираження педагога та вихованця – обумовлені необхідністю збереження гармонійної взаємодії людини з оточенням, створенням умов для психоемоційного виживання дитини постіндустріального суспільства на засадах творчої самореалізації; психолого-педагогічна атмосфера творчості при естетотерапевтичному підході можлива лише за умови творчого самовияву обох учасників педагогічного процесу: педагога та дитини; ефективність залучення суб'єктів педагогічного процесу до творчого самовираження пов'язана насамперед актуалізацією та розвитком особистісного та професійного потенціалу педагога у процесі його підготовки до реалізації завдань естетотерапії.

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – [2-е изд.] – СПб. : Питер, 2003. – 271 с. – («Мастера психологии»).
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Киященко Н.И. Эстетика – философская наука / Н. И. Киященко. – М. : Изд. дом Вильямс, 2005. – 592 с.
4. Клюев А.С. Эстетика в интерпарадигмальном пространстве : перспективы нового века // Материалы науч. конф. 10 октября 2001г.- [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://anthropology.ru/ru/texts/kluev/aestip_11.html
5. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейнберг ; пер. с англ. А. Б. Орлов и др. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
6. Субетто А. И. Новая парадигма исторического развития и общественный интеллект / А. И. Субетто // Современная высшая школа (литературный журнал). – 1991. – № 2. – С. 81.